

ЄВРОПЕЙСЬКІ МАНДРИ РІЗДВЯНИХ «ЯСЕЛ» (до історії вертепу)

Олександр Курочкін

УДК 398.332.416+792.78

Об'єктивне висвітлення етнічної специфіки традицій можливе лише з урахуванням інтернаціонального контексту досліджуваних фрагментів матеріальної і духовної культури. Виходячи із цього, автор простежує процеси формування ареалу звичаєвості різдвяних «ясел» у католицьких країнах Західної та Центральної Європи.

Ключові слова: Різдво, вертеп, «ясла», євангельські персонажі, християнство, народне мистецтво, ремісничі центри.

Объективное освещение этнической специфики традиций возможно лишь с учетом интернационального контекста изучаемых фрагментов материальной и духовной культуры. Исходя из этого, автор прослеживает процессы формирования ареала обычаев рождественских «ясел» в католических странах Западной и Центральной Европы.

Ключевые слова: Рождество, вертеп, «ясли», евангельские персонажи, христианство, народное искусство, центры ремесел.

The accurate treatment of ethnical specificity of the traditions is feasible only with due regard for international context of the studied fragments of tangible and intangible cultures. Following from this, the author retraces the processes of formation of Christmas *manger's* area of customs in the Catholic countries of Western and Central Europe.

Keywords: Christmas, the Nativity play, *manger*, Evangelic characters, Christianity, folk art, centres of handicrafts.

Культурні традиції і символи здатні одночасно виконувати різні функції: комунікативну, релігійну, естетичну, етнологічну, сигніфікативну тощо. У зв'язку із цим актуалізується потреба їх комплексного, міждисциплінарного дослідження, що є характерною тенденцією сучасної науки.

Яскравий приклад — звичай установалення різдвяних «ясел», або різдвяного вертепу. Він добре відомий багатьом європейським народам, що сповідують християнство, передусім католикам і греко-католикам.

Різдвяні «ясла» — це медіатор між світом священного і земного; вони моделюють важливий фрагмент євангельської історії, а саме — чудесне народження Ісуса Христа. Маючи наднаціональну (загальнохристиянську) цінність, цей рукотворний предмет виступає і як оригінальний артефакт і сакральний об'єкт вшанування з боку представників релігійної громади.

Вертепну скриньку, або «ясла», можна переконливо зарахувати до предметів з високим семіотичним статусом. «По суті справи, — зазначає А. Байбурін, — це не “речі”, а зна-

ки, оскільки їх “речовинність”, утилітарність прагне до нуля (у всякому разі із сучасного погляду), у той час, як “знаковість” виражена максимально. Подібні речі, звичайно, беззастережно включаються у духовну культуру» [1, с. 73]. Культурні традиції, як і технологічні новації, народившись у певному місці, можуть розповсюджуватися дуже широко, долаючи державні й етнічні кордони. Спробуємо простежити, як формувався культурний ареал звичаєвості різдвяних «ясел» на теренах Європи.

Щорічно 24 грудня на католицький Свят-вечір у центрі Рима перед собором Святого Петра відбувається глибоко символічне дійство. Тут установаляють **презепе** — скульптурне зображення Різдва Христового. Якраз опівночі, коли в соборі під час святкової меси сповіщається Блага вість про народження Христа, у «ясла» цього презепе урочисто покладають фігурку Богонемовляти.

Презепе — це типово італійське явище, подібне до українського вертепу. Сам термін (від латин. *praesepium* — ясла) має давні історичні та релігійні джерела. Привід для вшанування

місця й обставин появи на світ Ісуса Христа дає відомий біблійний текст: «І породила вона свого Первенця Сина, і його сповила, і до ясел поклала його — бо в заїзді місця не стало для них...» (Євангелія від св. Луки 2.7).

Ясла в первинному значенні — це жолоб для годівлі худоби (згадаймо відомий вираз — «Хіба ревуть воли, як ясла повні!»). Варто зауважити, що в західноримській традиції місцем народження Христа, як правило, вважається хлів (звідси осел і віл), на відміну від Східної Церкви, яка дотримується догмату про появу Спасителя в печері серед скель, де в негоду зазвичай ховалися пастухи зі стадом. У практиці візуального відтворення Різдва професійними й народними митцями обидва згадані локативи чітко не розмежовувалися.

Італія по праву вважається батьківщиною традиції образотворчого показу в католицьких храмах різдвяного презепе. Вона започаткована в далекому 1223 році в містечку Греччио, де св. Франциск Азиський уперше наочно відтворив згадану у Євангелії сцену народження Ісуса Христа. Відтоді цей сюжет набув значення одного з першорядних у релігійному мистецтві. Упродовж віків у різних областях Італії місцеві майстри створювали моделі презепе з дерева, теракоти й інших матеріалів. Будучи наївним виразом релігійних почуттів, презепе став не лише символом Різдва, але й чудовим взірцем національної історико-художньої ремісничої школи.

Барвисту панораму багатой культурної спадщини Італії продемонструвала виставка художніх вертепів, показана у 2005—2007 роках спочатку в Москві, а потім у Санкт-Петербурзі [2]. Це унікальне зібрання робіт вражає своєю творчою довершеністю, смаком, органічним сплавом євангельських і світських мотивів. Представлені шедеври можна розглядати не лише як зразки релігійного мистецтва, а і як цінні етнографічні та антропологічні документи, що дозволяють ознайомитися з характерними звичаями й костюмами населення Апеннінського півострова. Яскравою самобутністю відзначаються презепе різних реміс-

ничих шкіл: від неаполітанської до сицилійської, від південнотирольської до апулійської, від лігурійської до болонської.

Не випадково одним із центральних експонатів виставки в Музеї етнографії Росії (Санкт-Петербург) став неаполітанський презепе XVIII ст. з його 120 вишуканими статуетками із 40-квадратними метрами сценографічного гла. Вражає вміння народних майстрів наблизити священну історію до реалій повсякденного життя: вони зуміли реалістично відтворити в презепе типовий ландшафт Кампанії з різними персонажами, зайнятими своїми щоденними справами. Цікаво, що неаполітанський презепе найбільший серед представлених для показу (650 x 450 x 350 см).

У 1787 році, подорожуючи Італією, особливу пристрасть неаполітанців до звичаю презепе відзначив Й.-В. Гете. За його спостереженнями, у всіх церквах міста можна бачити ці яселка, що представляють поклоніння пастухів, ангелів і королів. Тлом для цих композицій нерідко слугував Везувій і його околиці. Гете помітив ще одну важливу деталь: «непорушні картини» Різдва під час свят встановлювали не лише в церквах, а й у палацах неаполітанських багатіїв, де вони служили засобом театральної розваги на світських бенкетах [6, s. 207].

У другій половині XVIII ст. загальна іконографія італійського презепе, яка передбачала показ трьох сцен (Різдво, Благовіщення пастухам, процесія волхвів) зазнала певної трансформації. Поряд з євангельськими сюжетами з'являються епізоди побутового характеру, у контексті яких сцена Різдва втрачає прикмети надзвичайної події. Характерна ознака неаполітанського презепе — це майстерно виконані теракотові ляльки, одягнені в різнобарвні тканини. Кожна фігурка досконала в мініатюрних деталях й наділена неповторним виразом обличчя. Загальна кількість персонажів у неаполітанському вертепі іноді наближається до тисячі. Крім обов'язкових членів Святого сімейства, пастухів, волхвів, вола і віслюка, тут представлено різні етнічні групи, вельмож, воїнів, ремісників, жебраків, вуличних музик,

літніх і молодих жінок та інших типових персонажів міського ландшафту. Усі вони фігурують у сценках повсякденного життя, сполучаючи реальний час зі священною подією далекого минулого.

За висловлюванням одного з авторів каталогу, який ховається за криптонімом С. М., «неаполітанський презепе — це правдиве відображення багатообразного барвистого людства, створене на тлі складної сценографії — справжньої антології античного часового й топографічного універсуму з горами, морськими берегами, сільськими пейзажами, ятками, класичними сценами руїн, що символізують кінець язичницького світу» [2, с. 130].

Серед найцікавіших експонатів виставки в Санкт-Петербурзі — презепе з Абрुццо та Молізе. Його головну атракцію становлять розписні глиняні статуетки **пасквареллі**. Створюючи їх, майстер Джузеппе Аволіо використовував спеціальні гіпсові форми. Після обпалювання в печі статуетки акуратно обробляли вручну, їх одягали й доповнювали різними деталями. Колоритні «пасквареллі», виготовлені Дж. Аволіо, історично правдиво розповідають про те, як вбиралися мешканці регіону Абрुццо в давнину.

Слід відзначити, що давнє мистецтво виготовлення різдвяних вертепів-ясел активно розвивається в Італії й сьогодні. У країні діє спеціальна Асоціація друзів презепе, при якій створено музей, де представлено кращі зразки цього художнього ремесла. Оригінальні моделі зберігаються також у багатьох регіональних музеях і приватних колекціях. Зазвичай різдвяні ляльки-пасквареллі виготовляють і опоряджують одні майстри, тоді як інші працюють над сценографічними декораціями, дотримуючись канонів певної регіональної школи. Поряд із традиційними матеріалами, такими як дерево, глина, гіпс, тканина, сучасні ремісники, виготовляючи різдвяні композиції, широко застосовують нові техніки й матеріали: полістирол, поліуретан, коркове дерево тощо. У багатьох випадках упадає в очі прагнення наблизити різдвяну містерію до реального

життя, відтворити типовий пейзаж і фольклорну своєрідність конкретного регіону.

Крім високохудожніх, виставкових зразків, розрахованих на широку публіку, в італійців удома зберігаються великі й малі сімейні презепе, у яких з року в рік використовують одні й ті самі фігурки або додають до них нові персонажі й елементи декорації. Сімейні ясла встановлюють звичайно в перший день **новени** (дев'ятиденний період підготовки до Різдва), пов'язаний з офіційним католицьким культом. Щоранку в час новени італійці збираються біля хатнього презепе, запалюють свічки й читають молитви [3, с. 19].

Виникнувши в Італії, звичай образотворчого зображення Різдва у формі великих і маленьких «ясел» набув широкого розповсюдження серед християнських народів Європи, що сповідують католицизм. Зокрема, у Франції їх установлюють як у храмах, так і в міських квартирах і сільських будинках. Зазвичай ці моделі прикрашають інтер'єр понад місяць — аж до свята Стрітіння (2 лютого за ст. ст.), коли їх розбирають до наступного року.

У південних департаментах Франції, де найсильніші позиції римо-католицької церкви, виготовлення різдвяних ясел (діалектні терміни — *grupi, presepe, belen, nativeta* тощо) і фігурок до них, котрі називаються *santones*, стало популярним видом народного мистецтва. Домашні ясла, часто виготовлені з картону у вигляді ящика без кришки й передньої стінки, представляють не лише загальновідомих персонажів Святого сімейства, а й живі картини народного побуту. Так, на тлі типово провансальського пейзажу різдвяних «ясел» легко впізнавані мініатюрні фігурки селянина і селянки, вівчарів, торгівки рибою, музики з тамбурином, рибалки, циганки-ворожки та ін. Усі ці персонажі відзначаються правдивістю побутових деталей і яскравою живописністю барвистого вбрання.

Історики мистецтва встановили, що перші сантони з обпаленої глини було створено у XVIII ст. Уже 1803 року в Марселі відбувся перший ярмарок сантонів, який істотно по-

сприяв розвитку цього своєрідного народно-го ремесла в містах Екс, Авіньон, Сент-Ремі, Обань [3, с. 47], де й донині працюють цілі династії майстрів (сантонє), котрі передають власні професійні секрети від батька до сина.

Ярмарок сантонів у Марселі сьогодні відбувається як справжнє свято народних ремесел. Відвідувачам і покупцям тут пропонують різдвяні ясла і сантони різних розмірів, від крихітних *santons rases*, заввишки в кілька міліметрів, до чималих фігур, розміри яких дорівнюють 20 і понад 20 сантиметрів. На різдвяних ярмарках і базарах продаються й інші святкові атрибути: свічки, ялинкові іграшки, подарунки та сувеніри.

На німецькомовних теренах (Німеччина, Австрія, Швейцарія) різдвяний вертеп відомий як *krippe*. Первісно цей термін означав «ясла» — годівницю для худоби, а згодом став прикладатися й до художніх моделей інсценізації народження Ісуса Христа (*Weihnachtskrippe*). Збереглися документи, згідно з якими в добу середньовіччя в католицьких храмах на Різдво встановлювалися «ясла», або колиски. Поблизу них, за свідченням гуманіста XVI ст. Страубіндера Кірхмайєра, урочисто відбувалося літургійне дійство. У ході його дівчата і хлопці, пританцювуючи й плещучи в долоні, ходили навколо вітваря, де було покладено дерев'яне зображення малюка — Христа. Дорослі парафіяни в цей час співали різдвяні пісні й у такт мелодії вдавали, що колишуть ясла з новонародженим [5, с. 197].

Євангельські сюжети розігрувалися в католицьких храмах як живими акторами, так і за допомогою ляльок. На території Австрії (м. Грац) перші церковні «ясла» відомі з 1579 року; їх спорудили учні місцевої єзуїтської школи [8, с. 96]. Саме завдяки діяльності єзуїтів, францисканців, капудинів, бернардинців та інших чернечих орденів у роки контрреформації для навчання й залучення пастви імпровізовані драматичні та пісенні сценарії різдвяних ігор з «яслами» перетворилися на усталені тексти, що звучали в стінах храмів і під час різдвяних обходів парафіян.

Тут доречно згадати й той факт, що різдвяні ясла, які встановлювали в католицьких храмах, були тим місцем, куди миряни покладали свої жертвні дари для новонародженого Ісуса. Потім ці подарунки роздавали тим членам церковної громади, хто цього потребував. Вірогідно, саме звідси бере початок звичай різдвяно-новорічних подарунків.

У добу Просвітництва, відмовляючись від багатьох форм зовнішнього благочестя, римська церква була змушена вилучити бутфорські презентації народження Христа з ритуалу богослужіння. Проте сам звичай не зник, а перейшов у сферу народної культури і побуту: у передріздвяні дні й під час свята з макетом «ясел» почали ходити від будинку до будинку виконавці традиційних вистав і пісень — колядники.

У католицьких сім'ях Німеччини та Австрії, особливо в селах, установах різдвяних ясел на почесному місці в інтер'єрі житла практикується й тепер. Є місцевості, де за традицією «ясла» сьогодні ставлять замість ялинки або встановлюють те й інше.

Мистецтво виготовлення різдвяних вертепів ґрунтується на іконографічній традиції, що наслідує відомі зразки релігійного малярства, скульптури, вітражів, листівок тощо. Нині воно розвивається в тих областях німецькомовного простору, де існують давні традиції деревообробного промислу й різьби по дереву. Зокрема, такі ремісничі центри, як Екзее та Оксенбрунн, відомі своїми великими *Simultankrippe* (синхронними яслами). Як і в середньовічній драмі, усі найважливіші євангельські події представлені в них одночасно, одна біля одної: благовіщення, народження Ісуса Христа, поклоніння пастухів, поклоніння королів, винищення немовлят у Вифлеємі, утеча в Єгипет, життя в Єгипті та Назареті тощо [8]. У деяких німецьких областях, особливо католицьких, донедавна зберігалися так звані ясельні ігри (*krippendarstellungen*), коли до церкви опівночі на Різдво приходили учасники процесії, одягнені євангельськими персонажами, серед яких були Йосип, Марія, пастухи, ангели, святі

Микола і Петро, щоб урочисто покласти в ясла вирізану з дерева й заповиту в білі пелюшки фігурку дитини [3, с. 150].

Синтез давніх традицій і нових тенденцій у мистецтві моделювання різдвяних вертепів можна простежити на щорічних виставках у Мюнхені й Зальцбурзі, а також у спеціальному музеї релігійної культури в селищі Тельгте (земля Вестфалія).

Традиція різдвяних «ясел» глибоко закорінена в західних слов'ян, що сповідували католицизм — чехів, словаків, поляків. Як і в Італії, у них цей звичай первісно утвердився в просторі храмів. Готуючись до Різдва, у вівтарній частині споруджували об'ємну модель Вифлеємського хліва, де на тлі орієнтального пейзажу розміщували фігурки Божої Матері з немовлям, Йосипа, пастухів, вола, вівці та ін. На свято Трьох Королів (Богоявлення) до них додавалися фігурки волхвів або трьох східних владик, які приходили вклонитися Христу зі своїми дарами — золотом, миром і фіміамом.

Перші різдвяні ясла на землях Чехії, як простежили історики, 1560 року встановили єзуїти в костелі Святого Климента на празькому Старому місті [7, с. 276]. У наступні століття виготовленням цих храмових скульптурних композицій, як правило, займалися професійні різьбари по дереву. Майстерно вирізаючи в повний людський зріст фігури учасників і свідків Божого народження, розмальовуючи і вбираючи їх у відповідні шати, вони прагнули досягти ефекту максимальної реалістичності й благоговійної причетності до священної події.

Звичай костельних вертепів (*betlemy*) було скасовано в Чехії 1792 року за розпорядженням прагматичного цісаря Леопольда II, який утілював у життя свою прогресивно-просвітницьку програму. При цьому імператор брав до уваги думку вищого кліру, що прагнув відвернути паству від надто наївного й уречевленого трактування теми містерії Божого народження [7, с. 277]. Вийшовши за межі храмів, давній звичай перейшов у побут міських і сільських мешканців.

Пристаюючи до смаків широкої аудиторії, професійні й аматорські ремісники почали виготовляти невеликі різдвяні ясла, які могли легко переносити з місця на місце як дорослі, так і діти. Їх майстрували з дерева, паперу, фольги, хутра та інших підручних матеріалів. Крім обов'язкових релігійних персонажів, у селянських бетлемах нерідко моделювалися фігурки соціального й побутового плану, виготовлені з дерева, глини чи картону. На багатьох різдвяних моделях, що дійшли до наших днів, можна бачити зображення вифлеємської звізди й ангела, який несе в руках цитату з Біблії «Gloria in excelsis Deo» («Слава Богу на небесах»). Декоративним тлом, на якому зображувалася подія Різдва, часто служили фантазійні міські вулиці й палаци, костели, гірські ландшафти, море тощо.

У деяких місцевостях Чехії побутовували великі вертепні композиції, що включали 250 людських фігурок, 400 фігурок овець, 200 корів та понад 200 дерев [3, с. 229]. З XIX ст. до перших десятиліть XX ст. функціонували окремі бетлемарські ремісничі центри, продукція яких відрізнялася регіональними прикметами. Зокрема, моделі з округу Пльзня славилися своїми ошатно вирізаними дерев'яними фігурками в барвистих національних костюмах, у м. Пришбрама виготовляли «ясла» з рухомими ляльками, у Східній Моравії Різдво традиційно малювали на дерев'яних дошках і т. ін. Особливий тип становлять музичні вертепні скриньки, у яких візуальна картина супроводжувалася «ангельською музикою».

До 60-х років минулого століття в Краліках працював останній різьбар, представник традиційної бетлемарської школи Йозеф Шварцер. Зазвичай він вирізав фігурки, а його жінка їх розмальовувала.

Сучасні чеські майстри виготовляють вертепи зі скла, кераміки, текстилю, кукурудзяного листа, печива та інших матеріалів. Для демонстрації цих артефактів у час Різдвяних свят влаштовують виставки в галереях і художніх салонах. У Чехії існує самостійний музей яселок в общині Требесовіце під Оребем. Краці

зразки традиційного мистецтва представлено й у колекціях народного музею Праги.

Майже сім віків нараховує історія вертепу — *szopky* — на теренах Польщі. Уперше її встановили на початку XIV ст. на Різдво в краківському костелі Святого Андрія [9, s. 73]. Писемні пам'ятки засвідчують, що тривалий час фігурки учасників євангельських подій розміщалися біля костельних «ясел» нерухомо. Проте згодом для популяризації шопки в монастирях францисканців, реформатів, бернардинів було запроваджено рухомі фігурки, подібні до лялькового театру. Під склепінням храму парафіянам показували не лише біблійні, а й побутові сценки: п'яні селяни билися палицями, шинкарка танцювала із залицяльником, муштрою займалися солдати, чорт воював зі смертю, лісоруби тягнули стовбур дерева і т. ін. Оповідуючи про подібні вистави, їхній свідок — польський автор XVIII ст. Я. Китович відзначав, що вони нерідко супроводжувалися небажаними ексцесами, коли храмовий служка був змушений угамовувати розбурхану публіку батогом. Ось короткий уривок із цього тексту: «...одні перед одними валилися на купи, другі, швидко зіскакуючи з лавок і вітварів, падали одні на одних, ударяючи собі лоби, боки, руки і ноги...» [10, s. 14]. Наприкінці XVIII ст. духовна влада, аби припинити безчинства, заборонила такого роду видовища в костелах, залишивши в них лише нерухомі різдвяні моделі.

Упродовж наступних століть, поширюючись у побутовій сфері, традиція виготовлення шопок у Польщі піднімається на рівень високо розвиненої галузі народного мистецтва. Уже в першій половині XIX ст. сформувався базовий тип польських різдвяних ясел у трьох характерних варіантах:

1. Будівля, складена з двох башт, прибудованих до розташованої посередині низької споруди, критої соломою.

2. Дві вежі, прибудовані по боках до будівлі з фантазійним дахом, розташованої над стаєнкою, критою соломою.

3. Споруда типу фронтону храму з двома вежами костельними, а третя — посередині.

Шляхи розвитку об'ємних зображень Різдва в різних областях Польщі мали певні особливості. У зазначений час сформувалися засадничі відмінності варшавської та краківської шопок. Перша, як зазначає етнолог Ч. Вітковський, була насичена архітектурними елементами світських замків, ратушних споруд, натомість друга віддавала перевагу елементам сакрального будівництва, у якому домінували готичні башти та барокові костели [10, s. 15].

Краківська шопка має заслужений авторитет найбільш зрілої й досконалої з художньо-естетичного погляду. Головну роль у цьому відіграла професійна верства мулярів краківських передмість. У місяці осіннього й зимового перепочинку, коли припинялися будівельні роботи, щоб мати додатковий заробіток, вони виготовляли дитячі іграшки та святкові атрибути. Плеяду видатних краківських ремісників-шопкажів розпочинають брати Езенекери, які створили ряд досконалих моделей, що послужили взірцями для наслідування. Крайці традиції своєрідного мистецтва в подальшому плідно розвивали такі майстри, як Тадеуш Рута, Антоній Войцеховський, Стефан Мітка, Францішек Тарновський, а також Здіслав Дудзик, Владислав Турські, Вацлав Морис та ін.

Крім власне різдвяних макетів, справою шопкажів і членів їхніх родин було виготовлення ляльок. Їх вирізали з дерева або зшивали з клаптиків тканини, прилаштовуючи до них куповані порцелянові голівки. До традиційних персонажів краківської шопки належали ляльки з виразними атрибутами належності до певної етнічної або соціальної групи: краков'яки, горали, цигани, муляри, маслобійники, лудильники, медведники, шарманщики, жандарми та ін. Центральну групу звичайно становили члени Святого сімейства, з розташованими біля ясел волом та ослон, а також ангел, смерть, чорт, Ірод і особи з його оточення.

Світлини до статті О. Курочкіна

Джотто. «Презепе в Греччіо». Фреска. 1290–1295 рр. Верхня церква в Ассізі

Майстри Апулії. Презепе Апулії «Альберобелло». Абатство Монтеверджіне, община бенедиктинців у Меркольяно

Багатофігурний чеський бетлем.
Перша половина XX ст.

Майстри Неаполя (статуї), Нікола Мачар'єлло.
Неаполітанський презепе вісімнадцятого століття.
Національний музей народних мистецтв і традицій, Рим

Патріціо Цона, Артуро Манцзо, Дженнаро Вольпе.
Презепе Лаціо «Рим дев'ятнадцятого століття».
Музей Презепе, Італійська асоціація друзів презепе, Рим

Поряд з відносно невеликими спорудами різдвяних «ясел», у Польщі відомі великі (до 2 метрів) шопки, призначені для лялькових вистав. Переповідаючи образною мовою найважливіше таїнство християнської історії, різдвяні вистави водночас намагалися розвеселити й потішити глядачів, додаючи гумористичні і сатиричні акценти. Для цього до репертуару дійства залучалися популярні пісні, декламації з художньої літератури й танцювальні номери. Театр шопки міг набирати політичного й патріотичного звучання. У часи бездержавності Польщі, розірваної між Росією, Австрією і Пруссією, на його сцені, пропагуючи гасла рівності й свободи, з'являлися Костюшко, косіньери (повстанці, озброєні косами), Бартош Гловацький, польські улани та інші народні герої.

Розвитку й популяризації краківської шопки сприяла не лише плідна діяльність кількох поколінь народних майстрів, а й розумна опіка з боку співробітників місцевого Історичного музею. За їхньою ініціативою з року в рік напередодні Різдва перед Маріацьким костелом у Кракові ремісники влаштовують ярмарок, де продається чимало маленьких шопок заввишки в кілька десятків сантиметрів. Їх виготовляють з різнокольорового паперу, обклеюючи ним дерев'яний каркас. Зовні вони схожі на костельну споруду, на нижньому поверсі якої в ніші виставляють картонні фігурки традиційних різдвяних персонажів. Такі маленькі вертепи охоче купують туристи й батьки як подарунок для своїх дітей.

Традиція проведення ярмарків шопок біля пам'ятника А. Міцкевичу в Кракові обірвалася в часи Другої світової війни, але була відновлена 1945 року. Щорічно авторитетне журі оцінює виставлені роботи професійних і самодіяльних майстрів і нагороджує переможців конкурсу. Кращі шопки купують музеї, і ними поповнюють свої зібрання приватні колекціонери.

Кожна культурна традиція має місце свого народження. Якщо вона суголосна уявленням, смакам, інтересам певного суспільства, вона поширюється, переходячи від народу до народу, від країни до країни. Міграція культурних стереотипів часто детермінована релігійним фактором. Ці загальні закономірності підтверджують наведені вище матеріали. Вірогідно, народившись в Італії, звичай споруджувати різдвяні «ясла» поступово розповсюдився в багатьох католицьких країнах Західної і Центральної Європи (Франція, Іспанія, Португалія, Німеччина, Швейцарія, Австрія, Чехія, Польща та ін). Церковний за походженням звичай із часом перейшов у побут міського й сільського населення й у багатьох місцевостях сприяв розвитку художніх ремесел.

Берестейська унія 1595–1596 років відкрила шлях до поступового зближення церковної і народної святково-обрядової культури християн західного і східного обрядів [4, с. 243–252]. Лише з урахуванням цих взаємозв'язків можливе об'єктивне вивчення історії різдвяного вертепу на теренах України і Білорусії.

1. Байбурин А. К. Семиотические аспекты функционирования вещей // Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Ленинград, 1989.

2. Вертеп. Рождественская традиция Италии. Каталог выставки в Музее Этнографии России. 9 декабря 2006 – 18 января 2007 года.

3. Календарные обычаи и обряды в странах Зарубежной Европы. Зимние праздники. – М., 1973.

4. Курочкин А. В. Элементы греко-католического синкретизма в календарной обрядности украинцев // Славянский и балканский фольклор. Виноградье. – М., 2011.

5. Becker-Huberti M. Lexikon der Bräuche und Feste. – Freiburg ; Basel ; Wien, 2007.

6. Goethe J. W. Italienische Reise. Goethes Werke in zwölf Bänden. – Berlin ; Weimar, 1966. – В. 10.

7. Langhammerová J. Lidové zvyky. – Typo © Vladimír Vimr, 2004.

8. Moser D.-R. Bräuche und Feste im christlichen Jahreslauf. – Graz ; Wien ; Köln, 1993.

9. Szymanderska H. Polskie tradycje świąteczne. – Warszawa, 2003.

10. Witkowski Cz. Doroczne polskie obrzędy I zwyczaje ludowe. – Kraków, 1965.